

tussen Duin & Dijk

Natuur in Noord-Holland. Jaargang 5

3 ● 2006

Hoe onder een

Op stap met Bert Jan Bol

● Bert Jan Bol.

'Ik ben bang dat ik de mussen niet te lang met hun pootjes in de sneeuw kan laten staan', zegt Bert Jan Bol als we aangekomen zijn bij de slaappleats van ransuilen waar we enkele van deze vogels hopen te gaan vangen. Het sneeuwt op dat moment flink en hij maakt zich duidelijk zorgen om het welzijn van de mussen die als lokkers voor de uilen moeten dienen.

Werkwijze

Deze huismussen houdt hij een winter lang thuis in een ruime volière. Voor we op pad gaan doet hij er vijf, ieder afzonderlijk in een dubbelwandig kooitje. Daarmee rijden we naar een slaappleats van ransuilen aan de rand van Amsterdam. Het is eind december en tegen vijven, dus al bijna donker, en zoals gezegd: het sneeuwt. In een paar dichte coniferen moeten zo'n 20 ransuilen de dag doorbrengen, maar daar is nu nog niets van te zien. Als we er zijn aangekomen plaatst Bert Jan de vangkooitjes op vrij korte afstand rondom de slaapbomen op de grond.

Bert Jan Bol ringt in zijn vrije tijd ransuilen en voorziet ze van een vleugelmerk. In Nederland is hij de enige die zich bezig houdt met het vleugelmerken van ransuilen. Waarom en hoe doe je dat? Wij mochten komen kijken.

Bovenop ieder kooitje zit een ingenuze installatie die er voor zorgt dat een uil die er op gaat zitten pijnloos gevangen wordt. De kooitjes hebben een dubbele wand, zodat de uilen de mussen niet met hun klauwen kunnen raken.

Na ongeveer een kwartier gaan de uilen vliegen en meteen blijkt dat er een stuk of acht duidelijk belangstelling hebben voor de kooitjes en hun inhoud. Enkele vogels blijven het verschijnsel argwanend vanuit een boom bekijken, maar al na enkele minuten zijn er drie gevangen. 'Geen slecht resultaat' volgens Bert Jan. Geen van de drie is al gemerkt en dat is geen wonder, 'want een ransuil die op deze manier gevangen is, laat zich vrijwel nooit opnieuw zo vangen. Bij de 330 tot nu toe gevangen exemplaren is opnieuw vangen slechts twee maal gelukt, één weer op een vangkooitje en één in een mistnet. Binnen twintig minuten staan de mussen weer in de warme auto en kunnen hun pootjes op temperatuur komen.

Ook de drie uilen worden in de auto gebracht en nu kan het werk beginnen. Iedere vogel krijgt een aluminium pootring en aan iedere vleugel een wit vleugelmerk van kunststof met daarop een unieke combinatie van twee zwarte letters. Vervolgens wordt van iedere vogel de vleugellengte, de maat van de klauwen en het gewicht gemeten. Ook wordt het ruistadium vastgesteld, het geslacht en of de vogel

van het eerste kalenderjaar is of ouder.

Seksen kun je een ransuil onder meer aan het gewicht. Vrouwtjes wegen gemiddeld 300 gram, maar uitschieters tot 325 gram komen voor en Bert Jan heeft zelfs een keer 344 gram gewogen (in januari 2006). Mannetjes wegen gemiddeld 250 gram, maar er is overlapping met lichte vrouwtjes rond de 270 gram. Ook zijn de geslachten te onderscheiden aan de kleur van de ondervleugel: bij mannetjes is die min of meer wit, bij vrouwtjes beige tot lichtbruin. De leeftijds-klasse kan vastgesteld worden aan de hand van het aantal banden op de armpennen: vogels van het eerste kalenderjaar hebben er zes, vogels van een jaar ouder hebben er twee minder en nog een jaar ouder zijn ze te determineren aan twee verschillende ruistadia van de armpennen met allemaal 4 bandjes.

Alle gegevens worden keurig genoteerd en dan kan de vogel weer los. Al dit werk kan niemand in zijn eentje. Bert Jan heeft dan ook altijd een assistent mee. Deze keer is dat Rinke Andriese. Hij houdt de vogels vast als dat nodig is en schrijft alles op. Tijdens de behandeling gedragen de uilen zich keurig. Gelaten en vrijwel zonder verzet ondergaan zij het gehannes aan hun lichaam. Alleen hun kogelronde, fel oranje ogen laten zien dat ze wel degelijk alert zijn. Maar zodra zij de vrijheid weer voelen, vliegen ze weg, draaien nog een rondje

zoek je ransuilenpopulatie?

● Ransuil met vleugelmerken.

boven hun kwelgeesten en verdwijnen in het donker, alsof er niets gebeurd is.

Bert Jan Bol ringt al vanaf 1993 ransuilen, maar omdat hij meer te weten wilde komen over de leeftijdsopbouw van de populaties die hij onderzoekt, had hij dringend behoefte aan meer terugmeldingen dan de circa 15% die aluminium pootringen opleveren. Daarom is hij vanaf 1997 de vogels ook van vleugelmerken gaan voorzien. Daarvoor is een speciale vergunning van het vogeltrekstation vereist en om die te krijgen moest hij eerst oefenen in het aanleggen van vleugelmerken bij asielvogels. Voor het houden van huismussen ten behoeve van de ransuilenvangst heeft hij uiteraard ook een vergunning. Dankzij de vleugelmerken wordt nu 35-40% van de gemerkte ransuilen teruggemeld.

Het onderzoeksgebied omvat de Haarlemmermeer en omgeving, grofweg het gebied tussen Amsterdam, Haarlem/Velsen en de Kaag. Gemiddeld bevinden zich jaarlijks 10 slaappleatsen in de Haarlemmermeer en in totaal 15 in het hele onderzoeksgebied (zie figuur).

Resultaten

Tot nu toe heeft Bert Jan ruim 330 volwassen ransuilen gevangen, waarvan hij er 260 van vleugelmerken heeft voorzien. Daarnaast heeft hij nog ongeveer 350 nestjongen geringd, waarvan 10% eveneens ➤

● Geringde poot van de ransuil.

vleugelmerken kreeg, 90% kreeg alleen een pooring.

Leeftijden

Bert Jan is met dit onderzoek begonnen, omdat hij inzicht wilde krijgen in de leeftijdsopbouw en de jaarlijkse sterfte en overleving van ransuilen. Het huidige gegevensbestand moet nog nauwkeurig geanalyseerd worden voor conclusies getrokken kunnen worden, maar enkele hoofdlijnen tekenen zich al af. Tot nu toe zijn de oudste vogels teruggemeld negen jaar na het aanbrengen van de vleugelmerken die ze na hun eerste kalenderjaar aangemeten kregen. Die vogels waren dus minstens in hun tweede kalenderjaar toen ze de merken kregen en waren dus minstens 11 jaar oud toen ze teruggemeld werden. In 2005 vlogen er nog 15 oude vrouwen rond die 6-11 jaar oud zijn. De vijf oudste bekende man-

netjes zijn in hun 3e tot 6e kalenderjaar. Overigens is het lastig om concrete uitspraken te doen over de aantallen en leeftijden van ransuilen die momenteel in leven zijn. Eén ding is duidelijk; het zijn er meer dan we denken, want soms duurt het jaren voordat een ransuil met vleugelmerken wordt afgelezen of gemeld. Dergelijke exemplaren kunnen dan wel met terugwerkende kracht in alle voorgaande jaren worden meegeteld in het kader van de 'jaarlijkse overleving'.

Vrouwenoverschot

De grotere en sterkere vrouwtjes lijken dus aanzienlijk langer te leven dan de mannetjes. De verklaring daarvoor is waarschijnlijk dat de sterkere vrouwtjes in perioden van voedselschaarste de grootste overlevingskansen hebben en dat de mannetjes dan door onderlinge

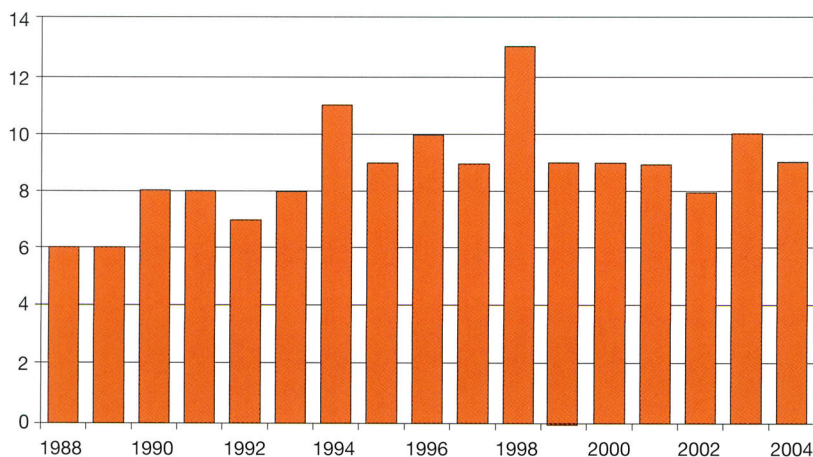
voedselconcurrentie en minder vetreserve het loodje leggen. Die gedachte wordt ondersteund door het feit dat in de winter aansluitend aan een goed muizenjaar ongeveer evenveel mannetjes als vrouwtjes op de slaappleaatsen worden gevangen, maar in winters aansluitend aan slechte muizenjaren significant meer vrouwtjes. Ook zou het zo kunnen zijn dat de mannetjes grotere inspanningen moeten leveren dan de vrouwtjes, waardoor zij eerder verzwakken en sneller sterven. Gedurende de broedcyclus bijvoorbeeld moeten zij niet alleen zichzelf, maar ook het broedende vrouwtje van voedsel voorzien en ook het voeren van de jongen komt de eerste weken grotendeels op hen neer. Tijdens het broedseizoen worden niet zelden mannetjes dood gemeld als verkeers- en vliegtuigslachtoffer. In perioden dat de voedselbehoefte groot is gaan ransuilen meer risicogedrag vertonen. Dat zie je aan het eind van de winter (februari/maart) en tijdens het broedseizoen.

Er is dus een vrouwenoverschot en waarschijnlijk komt bigamie dan ook regelmatig voor. Bert Jan ving tot nu toe 62% vrouwtjes en 37% mannetjes. Van 1% van eerstejaars uilen kon het geslacht niet definitief bepaald worden. Tijdens herfangsten of aflezingen bleek later dat deze 'probleemgevallen' mannetjes waren en dan ook nog allemaal uit dezelfde subpopulatie!

Jeugdsterfte

In de winter is 62% van de gevangen vogels van het 1e kalenderjaar en 38% is ouder (n=330), maar tegen het begin van het broedseizoen is die verhouding waarschijnlijk ongeveer fifty-fifty. Aan het einde van de winter, in februari/maart is de voedselvoorraad het kleinst en de sterfte onder met name jonge ransuilen dien ten gevolge waarschijnlijk het grootst, omdat jonge vogels minder ervaren zijn. Dat stemt overeen met de terugvondsten van geringde nestjongen. Vier van de vijf nestjongen blijken binnen een jaar te sterven

● Aantal slaappleaatsen van ransuilen in de Haarlemmermeer in 1988-2004 (december – januari). Gegevens Bert Jan Bol.

(80%). Die sterfte van jongen vindt overigens vooral plaats in de eerste weken van de nestfase. Dit blijkt een zeer kwetsbare periode. Nestjongen die eenmaal uitgevlogen zijn, lijken al een opmerkelijke grote overlevingskans te hebben. Over het algemeen is circa driekwart van de uitgevlogen nestjongen in de aansluitende winter nog in leven en het komt zeer regelmatig voor dat in een aansluitende winter vrijwel complete nesten op een slaappleaats worden teruggevangen.

Zwerfers

De terugmeldingen geven uiteraard ook een beeld van de mate waarin ransuilen zich verplaatsen. Adulte exemplaren (en jongen in mindere mate) zijn in Nederland in principe zeer plaatstrouw; wel zijn jaarlijks verplaatsingen vastgesteld binnen een straal van circa 7 kilometer. Dit is de gemiddelde actieradius rond een winterslaappleaats van een populatie. Ongeveer 80% van de terugmeldingen komen dan ook uit een gebied binnen een straal van 7 km rond de vangplaats. Daaronder zijn veel eigen terug-

vangsten van geringde nestjongen. Maar er zijn ook verre terugmeldingen, bijvoorbeeld uit de Wieringermeer, Emmeloord, Utrecht, Hulshorst en Rotterdam. Eén, na het derdekalendarjaar in Velsen gemerkte vogel werd een jaar later teruggemeld uit Zweden en één na het derdekalendarjaar gemerkte vogel uit Spaarnwoude na twee jaar uit België.

Als de jongen zelfstandig worden, volgen ze hun ouders naar de gezamenlijke winterslaappleaatsen. In het *Handbook of the Birds of Europe the Middle East and North Africa* (Cramp 1985) wordt verondersteld dat op gemeenschappelijke slaappleaatsen misschien alleen juvenielen slapen, maar Bert Jan telde in de loop der jaren op 15 bij het onderzoek betrokken slaappleaatsen rond de 40% oudere vogels. De veronderstelling uit het *Handbook* lijkt dus onjuist. In goede muizenjaren worden naar verhouding vaak meer jonge vogels gevangen, maar dat komt omdat er ook meer jonge vogels op de slaap-

plaats verblijven (bijvoorbeeld 2 ouders met 4-5 pulli) en eerder gevangen adulte exemplaren laten zich ook niet meer hervangen. Dit laatste is goed waar te nemen met de vleugelmerkmethode. Adulten zijn wel aanwezig, maar zijn niet meer geïnteresseerd in de vangkooitjes. Gewoon ringonderzoek op slaappleaatsen kan dus een verkeerd beeld geven. De vleugelmerken hebben dit inzicht verschaft.

Voorlopig

Eigenlijk zijn al deze resultaten nog voorlopig en er zullen nog veel vogels gemerkt moeten worden om een scherp en gedetailleerd beeld te kunnen geven van overleving en sterfte en over de verspreiding van ransuilen. Ook de analyse van de gegevens zal nog geruime tijd in beslag nemen. Bert Jan zal het onderzoek met de vleugelmerken nog een aantal jaren voortzetten.

Wim Ruitenbeek
Nassauplein 17
1815 GN Alkmaar
wim.ruitenbeek@planet.nl

Terugmelden

Als u een dode ransuil vindt met een pootring en/of een vleugelmerk, of als u een vleugelmerk van een levende vogel af heeft kunnen lezen, wilt u die waarnemingen dan doorgeven aan:

Bert Jan Bol
bjbol@hetnet.nl of
tel: 06-24582900

of aan de
Nederlandse Ringcentrale
Vogeltrekstation Arnhem
Postbus 40
6666 ZG Heteren

Als het even kan wil Bert Jan de gevleugelmerkte ransuil ook zelf graag komen bekijken, uiteraard in overleg. Foto's zijn ook zeer welkom.